

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛАТЕНТНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**SOME ASPECTS OF LATENCY OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN TEMPORARILY OCCUPIED AND DE-OCCUPIED TERRITORIES**

Янішевська К.Д., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Шейн Д.С., студент III курсу
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Стаття присвячена висвітленню питання латентності кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих та деокупованих територіях. Було встановлено, що системоутворюючим фактором та детермінантою поточного загальнодержавного рівня латентності кримінальних правопорушень слугує вагома частка фактичних кримінально протиправних посягань, яка залишається поза увагою правоохоронних органів. Акцентовано, що чинниками, які перешкоджають документуванню та реєстрації кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях, виступає свавілля збройних сил Росії; обмеження свободи пересування цивільних осіб з боку окупаційної влади. Стимулювання зростання рівня латентної злочинності на тимчасово окупованих та деокупованих територіях пояснюється збільшенням обігу втраченої й незареєстрованої зброї. Констатовано, що на відміну від загальнодержавної тенденції латентних кримінальних правопорушень латентність на тимчасово окупованих та деокупованих територіях охоплює передусім кримінальні правопорушення проти власності; проти життя та здоров'я особи; щодо основ національної безпеки України; проти безпеки громадського порядку. Резюмовано, що специфічними ознаками латентності кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих та деокупованих територіях тимчасово окупованих та деокупованих територіях є: 1) загально кримінальне спрямування (латентність охоплює весь спектр можливих кримінальних правопорушень та не має конкретних сфер, оскільки проявляється фактично рівнозначно до усіх складів кримінальних правопорушень); 2) відсутність вільного доступу до достовірних даних (через окупацію територіальний принцип закону про кримінальну відповідальність майже неможливо реалізувати у повній мірі); 3) профілактичні засоби та превентивна діяльність з мінімізації та оптимізації показників латентності забезпечується за участі здебільшого міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ тощо); 4) загострення соціальної кризи, правового розшарування та нерівності слугує збільшенню рівня латентності.

Ключові слова: латентність кримінальних правопорушень, воєнний стан, тимчасово окуповані території, фактори латентності, особливості латентності, показники злочинності.

The paper deals with highlighting the issue of latency of criminal offenses committed in temporarily occupied and de-occupied territories. It was established that the system-forming factor and determinant of the current national level of latency of criminal offenses is a significant share of actual criminal offenses, which remains outside the attention of law enforcement agencies. It was emphasized that the factors that prevent the documentation and registration of criminal offenses in the temporarily occupied territories are the arbitrariness of the Russian armed forces; restrictions on the freedom of movement of civilians by the occupation authorities. Stimulation of the growth of latent crime in the temporarily occupied and de-occupied territories is explained by increased circulation of lost and unregistered weapons. It was established that, in contrast to the nationwide trend of latent criminal offenses, latency in the temporarily occupied and de-occupied territories covers primarily criminal offenses against property, against the life and health of a person, regarding the foundations of national security of Ukraine; against the security of public order. It is summarized that the specific signs of the latency of criminal offenses in the temporarily occupied and de-occupied territories of the temporarily occupied and de-occupied territories are: 1) general criminal orientation (latency covers the entire spectrum of possible criminal offenses and has no specific spheres, as it manifests itself in fact equally to all types of criminal offenses); 2) lack of free access to reliable data (due to the occupation, the territorial principle of the law on criminal liability is almost impossible to implement fully); 3) preventive measures and preventive activities to minimize and optimize latency indicators are provided with the participation of most international organizations (UN, OSCE, etc.); 4) the aggravation of the social crisis, legal stratification and inequality serves to increase the level of latency.

Key words: latency of criminal offenses, martial law, temporarily occupied territories, latency factors, features of latency, crime indicators.

Постановка проблеми. Злочинність є глобальною проблемою не тільки українського суспільства, але й усього світу. Реальні показники злочинності складно простежити й відтворити у повній мірі, оскільки велика частина кримінальних правопорушень не обліковуються офіційною статистикою і відповідно залишається латентною.

Латентність кримінальних правопорушень є одною з центральних категорій кримінології та критерієм, який впливає на вимірювання показників злочинності. Предметом латентності є та частина злочинності, котра залишається прихованою, з різних причин не знаходить відображення в державному обліку вчинених кримінальних правопорушень. У свою чергу латентність в умовах правового режиму воєнного стану набуває специфічного змісту та характеризується підвищенням ступенем уваги через об'єктивні фактори, які перешкоджають фіксації й розслідуванню кримінальних правопорушень.

Латентна злочинність у межах тимчасово окупованих територій України сприяє криміналізації економіки, легалізації тіншового капіталу, режиму вслякого зловживання і шахрайства, міграції населення, безконтрольності обігу

вогнепальної зброї, що зумовлює загострення криміногенної ситуації.

Вбачається, що вказана проблема все більше набуває актуальності і значного соціального резонансу. Масштаби її поширення неабияк супроводжуються негативними наслідками для життя і здоров'я жертв кримінальних правопорушень, які були здійснені на ТОТ. У зв'язку з цим постало питання щодо дослідження латентності таких правопорушень виявлення заходів щодо запобігання або зменшення такої латентності.

Метою статті є дослідження деяких аспектів латентності кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих та деокупованих територіях України (далі – ТОТ).

Аналіз останніх досліджень. Деякі питання щодо латентності кримінальних правопорушень розглядали у своїх наукових роботах такі вчені, як Джужа О., Закалюк А., Сидорчук О., Голіна В., Шевчук Т. та інші.

Виклад основного матеріалу. Латентна, тобто прихована злочинність - це явище, яке існує паралельно зі злочинністю та її існування зумовлене різними об'єктивними та суб'єктивними факторами. Зважаючи на

міжнародну статистику, слід зауважити, що обсяг прихованих злочинів визначається на рівні 60% від усієї злочинності. Такий фактор, як латентність злочинів, є майже в більшості країн світу.

У кримінологічній літературі наведено різні тлумачення поняття латентної злочинності. Наприклад, О.М. Джужа визначає латентну злочинність як невиявлені або незареєстровані злочини, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності [1, с. 219]. А.П. Закалюк під латентною злочинністю розуміє як частку злочинності, що становить сукупність злочинів різних видів, які вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження та притягнення винних у їх учиненні до відповідальності [2, с. 177].

Як показує практика латентна злочинність зумовлюється не досконалою кримінальною політикою держави, недостатньо ефективною роботою правоохоронних органів, високим рівнем підготовки злочинців до планування та вчинення злочину а також приховування його наслідків, низьким рівнем довіри громадян до правоохоронних органів, тощо.

За даними моніторингової групи Numbeo станом на середину 2022 року Україна займає 69 позицію зі 142 країн за показниками рівня злочинності та рівня безпеки життєдіяльності [3].

Динаміка кількості офіційно задокументованих та зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні останні 6 років скорочується попри фактичну «стабільність» кількості реально здійснених кримінально-протиправних посягань. Ця тенденція стає очевидною з аналізу даних, у тому числі публічних звітів Офісу Генерального прокурора [4].

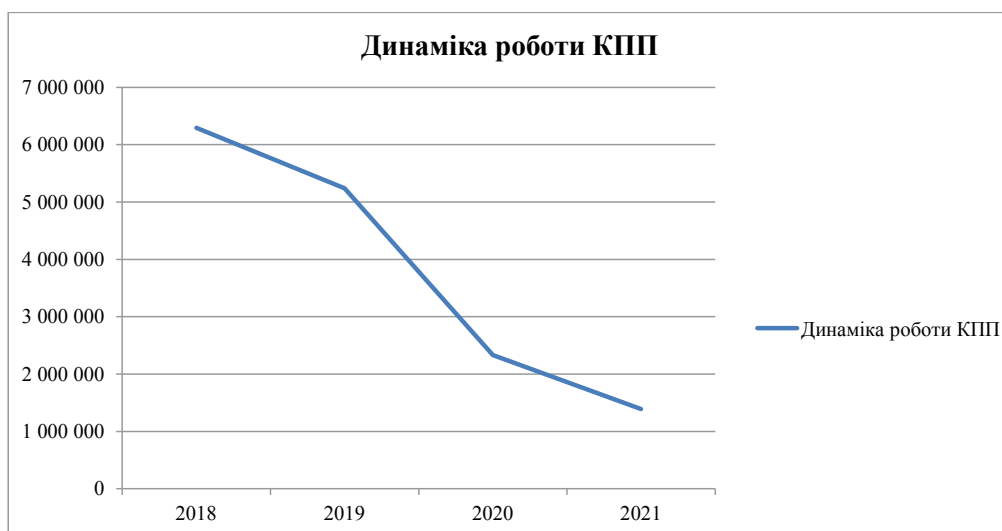
Як представлено на діаграмі, на протигагу 2017–2018 рр. у період 2020–2022 рр. було зареєстровано на понад 200 тис. кримінальних правопорушень менше, при цьому керівники профільних відомств органів досудового розслідування навпаки систематично зауважували на зростанні дійсного числа й масштабу злочинності [5].

Крім цього, починаючи з 2017 р. намітилася позитивна динаміка, що відбилася у скороченні рівня злочинності. У цьому році зареєстровано 523 911 кримінально караних правопорушень (-11,6%). У наступних 2018 і 2019 рр. було зареєстровано 487 133 і 444 130 злочинів відповідно, а темпи приросту досягли негативної позначки: у 2018 р. темп приросту дорівнював -7,02%, у 2019 р. - 8,03%. Порівняно з роком максимального піку злочинності (2016) у 2019 р. у цілому зафіксовано зниження зареєстрованих кримінально караних правопорушень на чверть (-25,05%) [6, с. 126].

До того ж щодо рівня злочинності у 2022 році, то за інформацією начальника Департаменту карного розшуку

Графік 1. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень (2017–2022 рр.)

Графік 2. Динаміка роботи пропускних пунктів з ТОТ до підконтрольних регіонів України (2018–2021 рр.)

Національної поліції України щодо загальної злочинності, то вона за півроку зменшилася на 25% у порівнянні з минулим періодом. При цьому рівень злочинності тяжких і особливо тяжких злочинів залишився майже на рівні минулого року. Кількість навмисних вбивств збільшилася за півроку на 9,1% у порівнянні з 2021 роком – це і через військову агресію, і вбивства, які були вчинені на окупованих і деокупованих територіях [7].

Закономірним фактором скорочення офіційно зафіксованих кримінальних правопорушень в Україні в цілому виступає окупація суверенних територій України та складний адміністративний режим з боку окупаційної влади, котра, як зазначає моніторингова місія ОБСЄ на прикладі спостереження за ОРДЛО у період 2020–2021 рр., постійно перешкоджає перетину контрольно-пропускних пунктів людьми на територію підконтрольну українському уряду [8].

Наприклад, у період із січня до вересня 2021 року через контрольний пункт в'їзду-виїзду (КПВВ) у Станиці Луганській здійснено 499 тис. перетинів супроти близько 2,67 млн за січень-вересень 2019 року (тобто, на 82% менше). У Донецькій області показник упав ще нижче: із січня до вересня 2021 року здійснено 28 тис. перетинів супроти 7,69 млн за аналогічний період у 2019 році (тобто, на 99% менше). Ці дані демонструють, що громадяни України мали суттєві обмеження у свободі пересування та фактично не мали змоги фізично звернутися до правоохоронних органів України стосовно здійснених кримінальних правопорушень. Неможливість забезпечення організаційних і правових заходів із фіксації кримінальних правопорушень визнавала Луганська обласна прокуратура у звіті про результати діяльності у 2021 році та стан злочинності у регіоні [9].

Після повномасштабного вторгнення Росії площа ТОТ кратно зросла. У Департаменті карного розшуку Національної поліції України констатують, що попри загальне зменшення рівня злочинності в Україні після запровадження воєнного стану, на ТОТ ситуація протилежна [10]. Насамперед це пояснюють збільшенням обігу втраченої й незареєстрованої зброї, котра регулярно стає знаряддям кримінально-протиправного посягання; залишенням домівок людьми, що робить приміщення привабливим як для місцевих мародерів, так і безпосередньо військовослужбовців окупаційних сил РФ. Тому цілком послідовно, що латентність кримінальних правопорушень проти майна на ТОТ (крадіжки за різними кваліфікуючими ознаками, збут майна, отриманого кримінально протиправним шляхом, незаконне заволодіння транспортними засобами тощо) об'єктивно висока та деформована.

Що стосується специфічної природи латентності кримінальних правопорушень на ТОТ, то тут слід враховувати, що у загальному в Україні високу латентність мають економічні, корупційні злочини, домашнє та побутове насильство [11, с. 104]. У цей же час на ТОТ прерогатива латентності спостерігається передусім щодо: 1) кримінальних правопорушень щодо національної безпеки України (колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору); 2) кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (катування, вбивства); 3) всіх видів кримінальних правопорушень проти власності; 4) кримінальні правопорушення проти громадської безпеки (бандитизм, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) тощо.

Особливої уваги заслуговують найбільш латентні кримінальні правопорушення, які скоюються проти статевої свободи. Офіційної статистики, яка зображала б реальні масштаби сексуального насилля з боку російських окупантів в Україні, наразі немає. Станом на липень 2022 року Організація Об'єднаних Націй фіксувала 124 випадки насилля щодо дівчат, жінок, хлопчиків і чоловіків, однак цю цифру в ООН назвали «верхівкою айсберга» [12].

Сексуальні злочини дуже латентні: постраждалі часто не хочуть повідомляти про вчинене над ними сексуальне насилля та не готові звертатися до правоохоронців.

Вважається, що згвалтування є найбільш жорсткою та жорстокою формою сексуального насильства, яка найбільше травмує постраждалих. До того ж інші види сексуального насильства, такі як примусове роздягання, доторки, приниження сексуального характеру, примусшення ставати на коліна чи спостерігати за насильницькими актами, дуже часто постраждалими особами не ідентифікуються як сексуальне насильство. Відповідно, є певні складнощі з ідентифікацією й в органах слідства.

Ознаками латентності кримінальних правопорушень в теорії кримінології вважаються загальні та спеціальні риси, параметри, критерії, які притаманні латентній злочинності у тих чи інших соціально-правових умовах.

Більшість науковців серед загальних ознак в якості головних виокремлює такі, як: 1) правова складова явища невід'ємна від соціальної; 2) соціальна складова полягає у вираженні суспільних деформацій через зміст латентних кримінально протиправних посягань; 3) суспільно небезпечне та особливо шкідливе для діяльності правоохоронної системи та органів юстиції; 4) масовість; 5) властивий особливий кримінально-протиправний характер; 6) призводить до уповільнення соціальних процесів та регресу; 7) провокує дезорганізацію соціальних взаємозв'язків, спільнот, груп; 8) зменшує авторитет правоохоронної й судової систем, породжує недовіру до роботи органів [13, с. 215; 14].

Специфічними ознаками латентної злочинності можна назвати наступні: 1) латентна злочинність є невід'ємною частиною загальної злочинності; 2) прихований характер злочинності, непоінформованість суспільства та правоохоронних органів про латентну злочинність («прихованість», «невідомість»); 3) високий ступінь терпіння громадян до рівня суспільної небезпеки злочинності; 4) безкарність злочинця (часткова або повна); 5) не враховується у офіційну статистику злочинності.

Крізь призму питання латентності на ТОТ специфічними ознаками також є: 1) загально кримінальне спрямування (латентність охоплює весь спектр можливих кримінальних правопорушень та не має конкретних сфер, оскільки проявляється фактично рівнозначно до усіх складів кримінальних правопорушень); 2) відсутність вільного доступу до достовірних даних (через окупацію територіальний принцип закону про кримінальну відповідальність майже неможливо реалізувати у повній мірі); 3) профілактичні засоби та превентивна діяльність з мінімізації та оптимізації показників латентності забезпечується за участі здебільшого міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ тощо); 4) загострення соціальної кризи, правового розшарування та нерівності слугує збільшенню рівня латентності [15, с. 293].

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна переконатися, що причини та характер латентності кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях суттєво відрізняється від тих тенденцій і показників, які спостерігаються на території всієї держави. Крім цього, латентність кримінальних правопорушень на цих територіях притаманна низка специфічних рис та факторів, які її обумовлюють. На тлі загострення питання забезпечення державної політики в контексті мінімізації криміногенної ситуації необхідно ретельніше ставитися до аспекту латентності, з урахуванням її спеціальних параметрів.

Щодо запобігання та вирішення проблеми латентності кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях можна запропонувати проводити активну інформаційну діяльність щодо важливості своєчасного повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень або замахів на кримінальні правопорушення; удосконалювати надання з боку держави юридичних консультацій,

правової допомоги та психологічної підтримки громадянам на окупованих територіях, особливо в дистанційному форматі; мінімізувати рівень «процесуальної латентності», заохочувати потерпілих, а також свідків, якщо це

стосується вчинених кримінальних правопорушень щодо дітей, до звернення до правоохоронних органів; здійснити поліпшення в нормотворчій сфері з метою покращення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
2. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. 424 с.
3. Crime Index by Country 2022 Mid-Year. Numbeo. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 15.11.2021).
4. Статистика. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 16.11.2021).
5. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2020 році. Урядовий портал: Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2020/zvit-npu-2020.pdf (дата звернення: 16.11.2021).
6. Голіна В. В. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія. Харків : «Право». 2020. 289 с.
7. Вплив війни на злочинність в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3536394-vpliv-vijni-na-zlocinnist-v-ukraini.html> (дата звернення: 17.11.2021).
8. Тематичний звіт щодо обмеження свободи пересування цивільних осіб у пунктах пропуску на лінії зіткнення. Листопад 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/505966.pdf> (дата звернення: 17.11.2021).
9. Інформація про результати діяльності органів прокуратури Луганської області у 2021 році та стан злочинності у регіоні. URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/lug_zmi.html?_m=publications&_t=rec&id=289297#. (дата звернення: 17.11.2021).
10. На окупованих територіях фіксують ріст злочинності – Нацполіція. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/26/7360310/> (дата звернення: 17.11.2021).
11. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : «Право». 2018. 229 с.
12. Масенко В. Воєнні злочини сексуального характеру. Як про них повідомляти та куди звертатися за допомогою. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/war-crimes/330727-seksualni-voenni-zlochini-yak-pro-nih-povidomyati-ta-kudi-zvertatisya-za-dopomogoю> (дата звернення: 17.11.2021).
13. Войцеховський Б. О. Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. *Теорія і практика правознавства*. № 2 (20). 2021. С. 214-224.
14. Сидорчук О. О. Деякі теоретичні й практичні питання аналізу латентної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. № 2. 2021. С. 198-210.
15. Шевчук Т. І. Латентність сексуальної злочинності щодо дітей на тимчасово окупованих територіях України. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2018. С. 292-294.